

Lefojtva

Uralom, alávetettség és
autonómia a pártállamban
(1957–1980)

Magyar vidék a 20. században
7.

LEFOJTVA

Uralom, alávetettség és autonómia a pártállamban
(1957–1980)

Szerkesztette
Csikós Gábor, Horváth Gergely Krisztián

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága

Budapest, 2021

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Pozíciók és miliók

Kis József: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei pártelit változása az 1960-as években	11
Ispán Ágota Lídia: „Járjanak az elvtársak jó példával elől.” A zsámbéki téészelnökképző iskola hallgatói (1951–1969)	43
Galambos István: Megfigyelők és megfigyelték kisvárosi milióban	69
Völgyesi Orsolya: Egy rendőrségi vizsgálat tanulságai. Mezőfalva az 1960-as évek elején	89
Seres Attila: A homo sovieticus a Székelyföldön. Novgorodi pártdelegációk és turistacsoportok Hargita megyében az 1970-es és 1980-as években	111
Ritter György: Az államhatalmi represszió és következményei az észak-dunántúli németek visszaemlékezéseiben. Emlékanyagközlés és -elemzés	147

Parasztors – téészlét

Ö. Kovács József: Az agrártársadalom adóztatása a kényszerkollektivizálás után ...	227
Rigó Róbert: „Valahányszor csak fölsozlhattak, menten fölsozoltak.” A parasztság viszonya a termelősövetkezetekhez Bács-Kiskun megyében	257
Oláh Sándor: Köztulajdon, egyéni érdekek az Udvarhely rajoni kollektív gazdaságokban a hatvanas években	287
Czetz Balázs: Az új gazdasági mechanizmus hatásai a Fejér megyei termelősövetkezetekben. A kezdeti lépések, a reform bevezetésének előkészítése és tapasztalatai	315
Csikós Gábor: „Az Isten, az ÁVO vagy a Párt azt tesz velem, amit akar.” Modernizált vagy traumatizált vidék?	339

Munkások a munkásállamban

Keresztes Csaba: Budapest uszályában? Ipari munkássá válás, ingázás, életmód Sós-kúton az 1960-as években	363
Várkonyi-Nickel Réka: A szocialista üzemi étkeztetés és a gyermek-közétkeztetés vizsgálata Salgótarján példáján keresztül	393

Egyházi „reakciók”

Pál János: Egyházközségi élet a romániai államszocializmus idején (1945–1970). Esettanulmány a székelyudvarhelyi unitárius egyházkör Homoród menti egyházközségeiről	411
Nagy Károly Zsolt: „Valami félelem szorongat...” A „szocialista lelkésztípus” kialakítása 2. A kulturális ellenállás formálódása egy református lelkészi csoportban az 1960-as években	457
Horváth Gergely Krisztián: A kommunista rendszer keresztény kritikájának határai. Dr. Kőgl Lénárd dabronyi és jádsdi plébános homíliái (1953–1980)	497
Szulovszky János: Hitüket gyakorló pedagógusok a Kádár-korszakban	535
A kötet szerzői	569
Helynévmutató	571

Előszó

Kutatói közösségünk 2019-ben tovább tágította objektívjének fókuszát: egyrészt vizsgálódásainkat – időben előbbre lépve – az 1970-es évekre is kiterjesztettük, másrészt a jellemzően lokális vizsgálatokon nyugvó elemzéseinkben arra törekedtünk, hogy ne csupán egy-egy szituáció, milió pontszerű, mikroszintű rekonstruálására kerítsünk sort, hanem ennek háttérében, nagyobb időtávot átfogva, megpróbáljuk a történések, változások mögött felsejlő folyamatokat is feltárni. Kutatásaink eredményeit 2019. november 7–8-án a Sárospataki Református Teológiai Akadémián a Nemzeti Emlékezet Bizottságával és a Bölcsészettudományi Kutatóközponttal közösen megrendezett, *A legvidámabb barakk? Vidéki életképek Magyarországról és Erdélyből az 1960–70-es évekből* című konferencián vitattuk meg. A tanulmányok tematikájukban és időhatáraikat tekintve leginkább az *Árnyékos oldal* című kötetünkhöz kapcsolódnak. Kronológiai szempontból is folytatódik a Fejér megyei termelőszövetkezetek működésének korábban 1967-ig bemutatott története. Előzményekre tekint vissza a borsodi körkép is: a hatalom belső ellenzéke után most a kommunista vezetés karriermintáiról olvashatunk. Mezőfalva történetének újabb vetületei is kibontásra kerülnek a rövid hatvanas évekből, mégpedig a megfigyelés, 1956 megtorlásának szemszögéből.

Az 1956 utáni kádári restaurációt követő két évtized a kommunista társadalomátalkítási kísérlet legmélyebb változásokat előidéző időszaka. A magyar társadalom gazdasági és demográfiai tartalékainak köszönhetően a jövőfelélő politika csődje sok területen ekkor még nem volt szembeötlő, noha a lokális jelenségek, konfliktusok vizsgálata azt mutatja, hogy a pártállam mint uralmi és gazdasági rendszer kezdettől diszfunkciók tömegét termelte újra, s válaszra, adaptálódásra kényszerítette a társadalmat is.

A magyar társadalom, s különösen a kényszerkollektivizálást követő vidék társadalma a lefojtottság állapotában élt. A pártállam 1957-től újra kiépítette és megszilárdította hatalmi struktúráit, a nyílt ellenállás eleve reménytelen, mondhatni: értelmetlen volt. A lefojtottság ugyanakkor nem azonos az apátiával. Miként a szénégetők által épített boksa mélyén csendben izzik a fa, és füstje a földkupac kis résein keres utat magának, úgy próbálta a vidék alávetett társadalma is képviselni az érdekeit, bővíteni az életlehetőségeit. Egy sor helyzetben ez reménytelen küzdelem maradt: a kollektivizálást követő elvándorlással kombinált életmódváltás, a falvak elöregedése, de a besúgóknak kiszolgáltatott társas kapcsolatok is jelzik, hogy a boksa réseire dobott föld sikerrel fojtotta el a helyben történő boldogulásra irányuló törekvéseket. Előfordult azonban, mint azt a háztájizás, a

téeszek melléküzemágai, egyéni szinten pedig a hivatás magas szintű ismerete, egy-egy esetben az egyház érdekeinek karakteres képviselője is példázza, hogy a lefojtottság strukturális állapotában is volt mód bizonyos fokú autonómia megőrzésére, sőt, még a mozgástér tágítására is.

Miközben a transznacionális megközelítés jellemzően kontinensekre terjeszti ki vizsgálódásait és mutat ki analógnak tűnő jelenségeket, elmarad annak azonosítása (vagy általános emberi alá-fölé rendeltségben olvad fel), hogy a mindennapokat a szovjet szférában alapvetően formálta a diktatúra, az emberek cselekedeteinek egyik háttértényezője mindenképpen az államhatalommal szembeni egyenlőtlen viszony volt. Kötetünkben a Kádár-korszak tudatformálásával több tanulmány is foglalkozik. Ha a kondicionálás fogalmaiban gondolkodunk, ennek lehetnek jutalmazó-nevelő aspektusai, amit a téeszelnökképzés vagy a borsodi pártelit példáján láthatunk, de a társadalom többségének mégis az averzív kondicionálás jutott: az állásvesztéstől való félelem, vagy a téeszésítés kollektív traumája.

A kollektivizálás befejezésével megszűntek vagy súlyosan roncsolódtak a szabadság vidéki körei. A kis autonómiák felszámolásának kísérlete tetten érhető az egyházak térvesztésében is. A sorozat harmadik kötetében volt utoljára ilyen hangsúlyos az egyháztörténeti blokk – most ismét markánsan szerepel, mivel ez a két évtized hozza el a magyar társadalom földcsuszamlásszerű szekularizálódását. Ahogyan a kollektivizálás nem csupán a vidéki társadalmat befolyásoló társadalomtörténeti esemény, úgy az egyház visszaszorítása sem pusztán az adott felekezet ügye, nagyon fontosak a hívek megélései, a vallásgyakorlás módozatainak alakulása, mint ez a pedagógusok vagy a Homoród menti falvak lakóinak sorsán keresztül bemutatásra kerül. A kommunista diktatúra erdélyi történeteinek lehetővé teszik a két szocialista ország tapasztalattörténeteinek összevetését.

A tanulmányok nemcsak ütköztetik a propagandát és a gyakorlatot, de sok esetben rámutatnak a pártállam különböző hatóságai, hivatalai által készített dokumentációk elmentmondásaira is. Más színben mutatják például a téeszelnökök értékrendjét az általános jelentések és a bírósági dokumentumok, jelezve, hogy nem mindegy, milyen forráscsoportra alapozva rajzoljuk meg egy korszak képét.

Csikós Gábor–Horváth Gergely Krisztián

4500 Ft

Az 1956-os megtorlást követő két évtized a kommunista társadalomátalakítási kísérlet legmélyebb változásokat előidéző időszak. A magyar társadalom gazdasági és demográfiai tartalékainak köszönhetően a jövőfelé politikai csődje ekkor még nem volt szembeötlő, noha a lokális jelenségek, konfliktusok vizsgálata azt mutatja, hogy a pártállamot mint uralmi és gazdasági rendszert ezekben az években is számtalan működési zavar jellemezte.

A magyar társadalom – s különösen a vidék társadalma – a kényszerkollektívizálást követően a lefojtottság állapotában élt. A pártállam 1957-től újra kiépítette és megszilárdította hatalmi struktúráit, a nyílt ellenállás eleve reménytelen, mondhatni: értelmetlen volt. A lefojtottság ugyanakkor nem azonos az apátiával. Miként a szénégetők által épített boksa mélyén csendben izzik a fa, és füstje a földkupac kis résein keres utat magának, úgy próbálta a vidék alávetett társadalma is képviselni az érdekeit, bővíteni az életlehetőségeit. A küzdelem többnyire sikertelen maradt: a kollektívizálást követő elvándorlással kombinált életmódváltás, a falvak elöregedése, de a besúgóknak kiszolgáltatott társas kapcsolatok is jelzik, hogy a boksa réseire dobott föld eredménnyel fojtotta el a helyben történő boldogulásra irányuló törekvéseket. Előfordult azonban, ahogy azt a háztájizás, a téeszkek melléküzemágainak megteremtése, a hivatás magas szintű ismerete, egy-egy esetben az egyház érdekeinek karakteres képviselete is példázza, hogy a lefojtottság állapotában is volt mód bizonyos fokú autonómia megőrzésére, sőt még a mozgáster tágítására is.

Bölcseztudományi
Kutatóközpont